

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 8. 2024. Issue 2.

CIP - Каталогизacija у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MJSS
MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 8. 2024. Issue 2. Podgorica, December 2024.

The works published in this issue of the MJSS journal were presented at the international scientific conference Intercultural dialogue - migration, integration, minority communities, held on October 18, 2024 in Podgorica as part of the project: Jean Monnet Module for Multidisciplinary studies on integration and migration through intercultural dialogue

Editor in Chief: Adnan Prekic

Editors: Zivko Andrijasevic, Dragutin Papovic, Ivan Tepavcevic, Milan Scekic.

Guest editors: Sonja Spadijer, Dragan Bogojevic

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrтко Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srdja Pavlovic, University of Alberta, CANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file - Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 8. 2024. Issue 2. Podgorica, December 2024.

CONTENTS:

- LINGUISTIC ASPECTS OF MINORITIES' INTEGRATION IN MONTENEGRO:
APPLYING EUROPEAN VALUES IN THE CONTEXT OF LINGUISTIC DIVERSITY
Anica BOJIC..... p.196.
- THE INFLUENCE OF ECONOMIC AND POLITICAL FACTORS ON MIGRATION
TO THE EU - CASE STUDY: SYRIA AND LIBYA
Milica DJUROVIC..... p.211.
- TRANSLATION/INTERPRETING IN THE EUROPEAN UNION AND CANDIDATE
COUNTRIES PREPARING FOR MEMBERSHIP: CHALLENGES AND PERSPECTIVES
Olivera VUSOVIC..... p.236.
- MIGRATION ON THE EASTERN COAST OF THE ADRIATIC AS A FUNCTION OF
INTERCULTURAL DIALOGUE - CASE STUDY OF THE MONTENEGRO
COMMUNITY IN PEROJ
Dragan BOGOJEVIC, Adnan PREKIC..... p.268.
- LINGUISTIC-STYLISTIC ASPECTS OF INTERCULTURAL DIALOGUE IN THE
POEM "BANOVIĆ STRAHINJA".
Milena BURIC..... p.286.
- ASPECTS OF GERMAN CULTURAL DIPLOMACY IN MONTENEGRO: A FOCUS ON
EDUCATION
Sabina OSMANOVIC..... p.307.
- THE SECURITIZATION OF MIGRATION THROUGH MEDIA REPORTING: THE
CASE OF MONTENEGRO
Jelisaveta BOGOJEVIC, Radenko SCEKIC..... p.333.
- MONTENEGRO ON THE WAY TOWARDS A UNIFORM EUROPEAN
INSURANCE MARKET: A REVIEW OF THE NEW EU REGULATORY
FRAMEWORK
Milijana NOVOVIC BURIC, Milan RAICEVIC..... p.366.
- HOW DO MONTENEGRIN POLITICIANS TWEET? A CRITICAL ANALYSIS OF
TWEETS DURING THE FIRST 100 DAYS OF THE 44th GOVERNMENT OF
MONTENEGRO
Sonja SPADIJER, Sabina OSMANOVIC, Nemanja STANKOV, Jasmina NIKCEVIC..p.386.

CLASSIFICATION AND ADAPTATION OF LOAN WORDS - LINGUISTIC AND CULTURAL IMPACT Aleksandra BANJEVIC	p.427.
BUDGET AND BUDGET CONTROL IN THE EUROPEAN UNION Gordana PAOVIC JEKNIC	p.456.
THE EUROPEAN UNION AND CONTEMPORARY MIGRATION PROCESSES AND CHALLENGES Vedran VUJISIC	p.467.
THE IMPACT OF CULTURE ON MENAGEMENT PRACTICES IN INTERNATIONAL BUSINESS Marina BANOVIC	p.487.
MIGRATIONS IN LITERATURE AND ART Jasmina NIKCEVIC	p.523.
HABERMAS'S CONSTITUTIONAL PATRIOTISM AS A FRAMEWORK FOR POLITICAL IDENTITY IN MONTENEGRO Dragana DELIC	p.540.

REVIEW

THE SIGNIFICANCE OF INTERCULTURAL DIALOGUE IN ENHANCING MULTIETHNIC HARMONY AND THE POSITION OF ETHNOCULTURAL MINORITIES Igor MRDAK	p.561.
MIGRATION AS SECURITY CHALLENGE FOR EU Milica DJUROVIC	p.565.
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS.....	p.570.

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Gostujući urednici: Sonja Špadijer, Dragan Bogojević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srđa Pavlović, University of Alberta, KANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file - Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 8. 2024. Issue 2. Podgorica, December 2024.

SADRŽAJ:

- LINGVISTIČKI ASPEKTI INTEGRACIJE MANJINSKIH ZAJEDNICA U CRNOJ GORI:
PRIMJENA EVROPSKIH VRIJEDNOSTI U KONTEKSTU JEZIČKE RAZLIČITOSTI
Anica BOJIĆ.....str. 196.
- UTICAJ EKONOMSKIH I POLITIČKIH FAKTORA NA MIGRACIJE PREMA EU -
STUDIJA SLUČAJA : SIRIJA I LIBIJA
Milica ĐUROVIĆ.....str.211.
- PREVOĐENJE U EVROPSKOJ UNIJI I DRŽAVAMA KANDIDATIMA ZA ČLANSTVO:
IZAZOVI I PERSPEKTIVE
Olivera VUŠOVIĆ..... str.236.
- MIGRACIJE NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA U FUNCiji INTERKULTURNOG
DIJALOGA-STUDIJA SLUČAJA CRNOGORSKE ZAJEDNICE U PEROJU
Dragan BOGOJEVIĆ, Adnan PREKIĆ..... str.268.
- LINGVOSTILISTIČKI ASPEKTI INTERKULTURNOG DIJALOGA U PJESMI
„BANOVIĆ STRAHINJA“
Milena BURIĆ..... str.286.
- NJEMAČKA KULTURNA DIPLOMATIJA U CRNOJ GORI SA FOKUSOM NA
OBRAZOVANJE
Sabina OSMANOVIĆ..... str.307.
- SEKURITIZACIJA MIGRACIJA KROZ MEDIJSKA IZVJEŠTAVANJA: SLUČAJ
CRNE GORE
Jelisaveta BOGOJEVIĆ, Radenko ŠČEKIĆ..... str.333.
- CRNA GORA NA PUTU KA JEDINSTVENOM EVROPSKOM TRŽIŠTU
OSIGURANJA: OSVRT NA NOVE EU REGULATORNE OKVIRE
Milijana NOVOVIĆ BURIĆ, Milan RAIČEVIĆ..... str.366.
- KAKO TVITUJU CRNOGORSKI POLITIČARI - KRITIČKA ANALIZA DISKURSA
TVITOVA TOKOM PRVIH STO DANA 44. VLADE CRNE GORE
Sonja ŠPADIJER, Sabina OSMANOVIĆ, Nemanja STANKOV, Jasmina NIKČEVIĆ str.386.

KLASIFIKACIJA I ADAPTACIJA POZAJMLJENICA LINGVISTIČKI I KULTURNI
UTICAJ
Aleksandra BANJEVIĆ..... str.427.

BUDŽET I BUDŽETSKA KONTROLA U EVROPSKOJ UNIJI
Gordana PAOVIĆ JEKNIĆ..... str.456.

EVROPSKA UNIJA I SAVREMENI MIGRACIONI PROCESI I IZAZOVI
Vedran VUJISIĆ..... str.467.

UTICAJ KULTURE NA UPRAVLJAČKE PROCESU U MEĐUNARODNOM
BIZNISU
Marina BANOVIĆ..... str.487.

MIGRACIJE U KNJIZEVNOSTI I UMJETNOSTI
Jasmina NIKČEVIĆ..... str.523.

HABERMASOV USTAVNI PATRIOTIZAM KAO OKVIR ZA POLITIČKI IDENTITET
U CRNOJ GORI
Dragana DELIĆ..... str.540.

PRIKAZI

ZNAČAJ INTERKULTURNOG DIJALOGA ZA UNAPRJEĐENJE
MULTIETNIČKOG SKLADA I POLOŽAJA MANJINSKIH ETNO-KULTURNIH
ZAJEDNICA.
Igor MRDAK..... str. 561.

MIGRACIJE KAO SIGURNOSNI IZAZOV ZA EU
Milica ĐUROVIĆ..... str.565.

UPUTSTVA ZA AUTORE..... str.570.

Review Paper

MIGRACIJE U KNJIZEVNOSTI I UMJETNOSTI

Jasmina NIKČEVIĆ¹

Faculty of Philology, University of Montenegro

e-mail: minanik.jasmina@gmail.com

ABSTRACT:

There are currently more than 60 million refugees in the world. More than 60 million people are fleeing war, violence and oppression. Over 60 million stories. With these words, the collective Power of Art House (Amsterdam) describes the migration crisis we are currently experiencing. Starting from the fact that literature, painting, cinematography, photography, music, art and culture as a whole gather and unite people and their stories, we would like to see the complexity of the phenomenon of art and creativity. We will present some works of great European authors, created in different historical periods and circumstances, which emphasize the importance of the experience of exile and migration in the aesthetics of French art. Since art has always been a strong voice of condemnation of persecution, injustice and crime, through significant examples of contemporary creativity inspired by the theme of migrants in the European framework, we will try to answer the question of whether and to what extent art affects a change in thinking and attitudes, i.e.,

---

¹ **Jasmina NIKČEVIĆ** - predaje na SP Francuski jezik i književnost na Filološkom fakultetu UCG. Područja njenog interesovanja obuhvataju francusku književnost XIX vijeka, didaktičke pristupe FLE, komparativne teme iz ovih oblasti. Objavila je monografiju (ed. Le Manuscrit, Paris) i brojne naučne i stručne radove u zemlji i inostranstvu.

why is it in the current moment, the attitude towards migrants is often negative, while the experiences of the past, collective memory and art deny us.

KEY WORDS:

Engaged art; Literature; Migration crisis; Creativity;

SAŽETAK:

U svijetu trenutno ima više od 60 miliona izbjeglica. Više od 60 miliona ljudi bježi od rata, nasilja i ugnjetavanja. Preko 60 miliona priča. Ovim riječima kolektiv Power of Art House (Amsterdam) opisuje migracionu krizu koju trenutno proživljavamo. Polazeći od činjenice da književnost, slikarstvo, kinematografija, fotografija, muzika, umjetnost i kultura u cjelini okupljaju i ujedinjuju ljude i njihove priče, željeli bismo da sagledamo kompleksnost fenomena umjetnosti i stvaralaštva u migracionim situacijama. Predstavićemo neka djela velikih evropskih autora, nastala u različitim istorijskim periodima i okolnostima, koja ističu značaj iskustva egzila i migracija u estetici francuske umjetnosti. Budući da je umjetnost oduvijek bila snažan glas osude progona, nepravde i zločina, kroz značajne primjere savremenog stvaralaštva inspirisanog temom migracija i migranata u evropskim okvirima, pokušaćemo da odgovorimo na pitanje da li i u kojoj mjeri umjetnost utiče na promjenu mišljenja i stavova, odnosno zašto je u sadašnjem trenutku odnos prema migrantima često negativan, dok nas iskustva prošlosti, kolektivno pamćenje i umjetnost demantuju.

KLJUČNE RIJEČI:

Angažovana umjetnost; Književnost; Migraciona kriza; Kreativnost;

Uvod

Fenomen migracija kao izuzetno kompleksan društveni fenomen postoji oduvijek kroz čitavu istoriju čovječanstva i vjerovatno se nikada ne može okončati. Svakako se može i mora posmatrati višedimenzionalno, uz neophodan multidisciplinarni pristup, dakle, ne samo u istorijsko-geografskim kontekstima kao nekada manje, a nekada više primjetan proces seoba ljudi. Značajni istorijski događaji (ratovi, prirodne katastrofe, epidemije) dovodili su do seoba i pomjeranja ljudi i naroda i što bi rezultiralo kontaktima različitih kultura, običaja, tradicija.

To su tzv. *činioci guranja* (push factors) pokretanja ljudi na migriranje [...] za razliku od *činioca privlačenja* (pull factors) – obrazovni i kulturni motivi, izbor mjesta boravka i rada u uslovima globalizacije privrede i kulture.¹

Migracije se mogu posmatrati kroz različite epohe i civilizacijska preplitanja kao snažna platforma za stvaranje i snaženje novih umjetničkih fenomena i postupaka, u specifičnim susretima i ukrštanjima, prožimanjima različitosti, formiranju višeslojevitosti, obogaćivanju poznatog nepoznatim elementima. Brojni kulturno-istorijski spomenici iz domena graditeljstva, arhitekture, likovne umjetnosti, književnosti ilustruju i potvrđuju prisutnosti različitih kultura, uticaja i prožimanja.

Aktuelna svjetska migraciona dešavanja, pored svih drugih dimenzija, često i tragičnih – budući da su i nedostatak empatije, nerazumijevanje, netolerancija i ksenofobija takođe svojstva nesavršene ljudske prirode i postoje koliko i ovi procesi, potvrđuju veliki uticaj koji su migracije imale i imaju na umjetnike i na ličnom i profesionalnom planu. Pokazuje se opet i značajna uloga koju su ti stvaraoci, kao posljedicu svojih ličnih migrantskih sudbina ili inspiracija, imali na razvoj umetnosti. Umjetnički transferi su posebno nekoliko posljednjih decenija u središtu istraživanja istorije umjetnosti, kao i kulturni transferi uopšte i različiti fenomeni akulturacije² koji iz njih proističu.

Tako je pokazano da su kretanja ljudi i djela doprinijeli stvaranju Evrope još od srednjeg vijeka, održavanjem dinamičnih odnosa između različitih kulturnih oblasti.

Uvijek su procesi akulturacije poput inspirativnog izazova nadahnjivali umjetničku kreaciju. Istorija kultura pamti kulturne šokove, čuva hibridne, sintetičke i eklektičke forme, iskušnja otrežnjenja pogleda na otadžbinu posredstvom pogleda stranaca sa kulturne i emigrantske životne distance.³

Mišel Espanj i Mihael Verner⁴ identifikovali su umjetnika kao „kulturnog posrednika”, i još više, kao suštinskog aktera u „interkulturalnoj istoriji” sposobnog da spoji veoma heterogena okruženja.

Umjetničko stvaranje, kao i fenomeni recipročnih uticaja u umjetnosti rezultat su migracija, najčešće prisilnih, koje su postale široko rasprostranjene od 19. vijeka da bi postale jedna od glavnih karakteristika 20. vijeka isprekidanog ratovima, etničkim ili političkim izgnanstvima i prolongirano traju i u 21. stoljeću. Uticaj ovih migracija na umjetnički identitet i na sama djela se stoga može ponovo procjenjivati.

Slikarstvo Elizabete Lujze Viže-Lebren (Élisabeth Louise Vigée Le Brun) i egzil

Polazeći od stava da dijahronijski pristup fenomenu migracija u umjetnosti i kulturi i ukazivanje na istorijske prošle velike reprezentante likovne umjetnosti može da pomogne i dodatno osvijetli savremene procese i pokaže kontinuitet u umjetničkoj interpretaciji migracija, podsjetićemo na francusku slikarku Elizabetu Lujzu Viže-Lebren (1755 – 1842) koja je bila poznata kao jedan od tehnički najvještijih portretista svog doba. Tokom svoje slikarske karijere naslikala je 600 portreta i 200 pejzaža, a neka njena djela nalaze se u najvećim i najpoznatijim muzejima (Luvr, Ermitaž, Londonska nacionalna galerija, Metropoliten).

Kao što su bile udaljene iz hijerarhije društvene ili vjerske vlasti, žene se i u umjetnosti najčešće pojavljuju kao predmet predstavljanja ili u najboljem slučaju, ustupljeno im je pravo bavljenja nekim lakšim i, kako se tada smatralo, manje vrijednim žanrovima (akvarel), tako da su primjeri pravih slikarki poput Viže-Lebren veoma rijetki.⁵

Elizabet, koja je već u petnaestoj godini dobro zarađivala crtajući portrete bogatih, svoj prvi kraljevski nalog da naslika portret grofa od Provanse, budućeg kralja Luja XVIII, dobila je 1776. godine. O njenoj slavi se pročulo sve do francuske kraljice koja joj je naručila izradu portreta i tri godine kasnije proglašena je za dvorskog slikara. Uradila je preko trideset portreta Marije Antoanete i njene porodice. Godine 1783. primljena je za redovnog studenta za slikarstvo i vajarstvo na Kraljevskoj umjetničkoj akademiji.

Izbijanje Francuske revolucije natjeralo je mnoge naučnike, književnike, umjetnike da plate tešku cijenu revolucionarnom Teroru. Među njima je bila i kraljičina slikarka, tijesno vezana za aristokratiju i dvor. U *Uspomenama*⁶, djelu koje će napisati mnogo kasnije, opisala je mučnu situaciju prije egzila. Bila je prinuđena da ostavi i započete naručene aristokratske portrete.

Više nije imalo smisla misliti na uspjeh, zaradu, bogatstvo, radilo se samo o spasavanju glave. Shodno tome, imala sam spakovan prtljag u kolima, kao i pasoš da sjutradan krenem sa kćerkom I guvernantom, kada sam ugledala ogromnu gomilu naoružanih pripadnika garde kako ulazi u moju dnevnu sobu. Većina ih je bila pijana, neuredno obučena i imali su zastrašujuće izraze lica. Neki su me prišli i najgrublje rekli da neću otići, da moram da ostanem. Odgovorila sam da svoju slobodu, na koju se pozivam, želim da iskoristim kako ja hoću. Jedva da su me slušali, stalno su prijeteći ponavljali: „Nećeš otići, građanko, nećeš otići.”⁷

Ne čekajući sjutradan, Elizabeta je u noći između 5. i 6. oktobra 1789. godine napustila Pariz sa malom kćerkom i guvernantom.

Iz Francuske je prešla u Italiju gdje je neko vrijeme provela u proputovanju i obilascima katedrala, crkava i galerija da bi vidjela sva ona velika djela poznatih italijanskih majstora koji su uticali na njen rad. Tokom trogodišnjeg boravka u Rimu radi, obilazi znamenitosti i druži se sa sunarodnicima, prognanim članovima francuskih aristokratskih porodica koji su utočište takođe našli u Rimu. Kasnije je u Napulju slikala i portret kraljice Napulja, Marije Karoline, sestre Marije Antoanete i njeno četvoro dece. Tokom boravka u Italiji izabrana je za člana Akademije u Parmi i Akademije *San Luka* u Rimu.

Na kon Italije, Elizabeta odlazi u Beč, a potom u Rusiju, gdje je boravila od 1795. do 1801. godine. Slikala je brojne aristokrate, među njima i bivšeg kralja Poljske Stanislava II, kao i portrete više članova porodice carice Katarine Velike. Tokom dvanaest godina u egzilu, u periodu od 1789. do 1802. njen talenat su zvanično priznale umjetničke akademije u Rimu, Bolonji, Parmi, Firenci i Sankt Peterburgu, a 1807. godine primljena je i u Akademiju lijepih umjetnosti u Ženevi. Njen povratak u Francusku, za koji je bila zaslužna i inicijativa 225 poznatih evropskih slikara da joj se omogući povratak u domovinu, u štampi je pozdravljen sa ushićenjem i počastima.

U emigrantskom iskustvu ove umjetnice treba istaći da egzil nije ugrozio materijalne uslove egzistencije i stvaralaštva. Umjetnički jezik Elizabete Vižebren pokazao se univerzalnim, tako da je u Rimu, Beču, Sankt-Petersburgu ovjekovječila istu formulu aristokratskog portreta. S teškim emocionalnim i psihološkim stanjima, ako ne egzistencijalnim, i osjećajem subalternosti kao rezultatom prinudnog progona, ova umjetnica se borila intenzivnim i izvanredno produktivnim umjetničkim stvaralaštvom.

Slika 1. *Autoportret s kćerkom* (1786)⁸

Savremene migracione krize i stvaralaštvo

*Trenutno u svijetu ima više od 60 miliona izbjeglica. Više od 60 miliona ljudi bježi od rata, nasilja i ugnjetavanja. Preko 60 miliona priča. Ovim riječima kolektiv Power of Art House⁹ (Amsterdam) opisuje migracionu krizu koju aktuelno doživljavamo i preduzima angažovane umjetničke projekte da bi natjerao svijet da u *diseminiranim subjektima*¹⁰ ljudska bića u teškim emocionalnim i egzistencijalnim situacijama. Francuski filozof Žak Derida konstatuje da je „stranac biće dovedeno u pitanje“ i istovremeno „biće koje osporava autoritet drugoga“.¹¹*

Da bi vratili dostojanstvo svim ovim ljudima primoranim da napuste svoje domove, generalno u Evropi percipiranim kao migranti-stranci-tuđini, umjetnici okupljeni oko *Power of Art House* od 2015. godine pokušavaju da uspostave veze

između novodošlih i lokalnog stanovništva tako što pokazuju svu patnju koja se krije iza istinskih ljudskih priča ovih muškaraca i žena koji bježe od surove stvarnosti. U svojim umjetničkim radionicama izrađuju hiljade figurica po stvarnim likovima izbjeglih ljudi koji imaju svoje ime i prezime, rodno mjesto i zemlju porijekla iz kojih su bili prinuđeni da odu, priču o svojim porodicama, onima koje su ostavili ili članovima koji su došli s njima, sa svim emocijama, osobinama, sposobnostima, talentima i znanjima koje nose u sebi.

Tako je organizovan urbani gerilski projekat na ulicama Amsterdama i Haga, kasnije nastavljen i u Gentu u Belgiji. Hiljade minijturnih figurica razbacane su svuda po ulicama i prostorima ovih gradova: po klupama u parkovima, željezničkim stanicama, tržnim centrima, pred vratima političkih institucija, kancelarijama, javnim toaletima.

Projekat *Moving People* predstavlja drugačiji pogled na migrante i njegovi kreatori suštinski upućuju izazov da svijet – prolaznici širom otvore oči i vide i oslušnu patnju skrivenu u jedinstvenim pričama svakoga od njih, oličenih i otjelotvorenih u svakoj od tih deset figurica, kojih ima na desetine hiljada reprodukcija, koje predstavljaju deset stvarnih izgnanika. Svako ko naiđe na minijturni lik, može ga ponijeti sa sobom i postaviti na drugo mjesto ili ga fotografisati i podijeliti na društvenim mrežama. Svako ima pravo da na svoj način doprinese umjetničkom projektu čije ciljeve autori objašnjavaju na sljedeći način:

*Otvoriti oči, ojačati empatiju i društvenu koheziju, da bismo gradili mostove i podstakli ljude da još jednom pogledaju izbjeglice, svoje bližnje. Ne upirući prstom ni u koga, želimo da ilustrujemo i plastično, opipljivo pokažemo da se patnja krije u svakoj izbjeglici, ali da upravo oni žele da sačuvaju svoje ljudsko dostojanstvo.*¹²

Slika 2. Photo's: Chris de Bode ¹³

Pogubni identiteti (Les Identités meurtrières) Amina Malufa

U književnosti su egzil, egzodus, seobe i migrantske priče oduvijek bili na plodnom tlu i u gotovo prirodnom domenu, bilo kroz lične biografije i iskustva pisaca, bilo kroz fiktionalne sudbine likova, raznolike motive i teme. Kod književnika koji su bili primorani da se suoče s novim životnim i geografskim horizontima, stvaralaštvo je bilo dodatno opterećeno u odnosu na druge umjetnike i univerzalnost njihovih umjetnosti. Duboko označen izgnanstvom kao bolnim i važnim iskustvom, pisac osjeća da nije samo gubitak doma ono za čime se beskrajno žali, književnik je u rascjepu između otadžbine iz koje dolazi-bježi i domovine koja ga prima u najdubljem i najkompleksnijem raskoraku između maternjeg jezika i novoga koji mora da uči, novog govora, novih lingvističkih

kodova i duboko u sebi užasnut pred mogućnošću gubitka rođenog jezika na kojem stvara.

*Izmješteni pisac, vječiti podstanar, pripovijedanjem sebi gradi novu domovinu, izmaštava sebi svijet u koje on i njegovi predstavnici imaju moć (narativnog) djelovanja koju im je historija tragično uskratila. Nostalgiju zamjenjuje utopija, historiju književnost; jezik je jedini, iako krhki, domen slobode. Egzil više nije tumor na duši nego plodonosna, transformativna pozicija definisana jednakom udaljenošću od svih banalnih tačaka estetski neorganizovanog svijeta.*¹⁴

Amin Maluf, francuski pisac libanskog porijekla, rođen 1949. u Bejrutu, u porodici melkitske hrišćanske manjine u Libanu, u Francuskoj živi od 1976. godine, kada je emigrirao s porodicom u Pariz ne želeći da učestvuje u libanskom građanskom ratu. Poslije novinarstva kojim se bavio u otadžbini, a kraći period i u Francuskoj, ubrzo se u potpunosti posvetio književnosti pišući na izvanrednom francuskom jeziku koji mu nije maternji. Postigao je veliki uspjeh istorijskim esejom *Krstaški ratovi u očima Arapa* (1983), zatim romanima: *Leon Afrikanac*, *Samarkand*, *Vrtovi svjetlosti*, *Prvi vijek poslije Beatrise*, *Baldasarovo putešestvije*, *Dezorijentisani*.

Godine 1993. dobio je *Gonkurovu nagradu*, kao i nagradu *Princa od Austrije* 2010. godine za književnost. Član je Francuske akademije od 2011/12. i njen stalni sekretar od septembra 2023. godine. U svojim djelima pravi zanimljivu i osobenu mješavinu istorijskih događaja, ljubavi, fantazije, prožetu filozofsko-psihološkim istraživanjem prirode i bića savremenog čovjeka. U duhu tolerancije, humanističkih principa i isticanjem pripadnosti čovječanstvu-ljudskom rodu¹⁵ kao najvišem i najistinitijem identitetu, Amin Maluf svojim djelima teži da izgradi mostove između različitih civilizacija i kultura.

Potječem iz plemena koje oduvijek luta pustinjom svjetskih dimenzija. Naše zemlje su oaze što ih napuštamo kad izvor presuši, naše kuće su šatori prurušeni u kamena zdanja, naše nacionalnosti su pitanje datuma ili brodova.

*Onkraj generacija, onkraj svih mora, onkraj Babela jezika, povezuje nas samo bruhanje jednog imena...*¹⁶

U slavnom eseju *Pogubni identiteti* (1998), prevedenom na pedesetak jezika, Maluf preispituje pitanje identiteta i konflikte koje ovaj fenomen povlači. Autorka Circé Krouch-Guilhem smatra ovaj esej izuzetno pristupačnim i poučnim. Autor, vođen svojim ličnim iskustvom i svojim raznolikim identitetskim pripadnostima, odbacuje simplifikovanu najuobičajeniju *plemensku* koncepciju i definiciju identiteta.¹⁷ Smatra da je identitet nužno složen, a ne ograničen i sveden na samo jednu pripadnost. Predstavlja zbir više oblika pripadnosti, u manjoj ili većoj mjeri značajnih, ali sve zajedno predstavljaju bogatstvo i vrijednost svakog pojedinca, čineći tako svako ljudsko biće nezamjenljivim i posebnim. Elizabeta Šeleva će teoriju Malufovih *višekratnih identiteta* potvrditi u svojoj analizi izgnanstva u književnosti. Ona odbacuje diskurs porijekla pisca i predlaže diskurs piščevog pravca: dom pisca je *hronični plural*.¹⁸

U svom eseju Maluf pokazuje da identiteti postaju ili mogu postati pogubni kada su osmišljeni na tribalistički način, kada suprotstavljaju *Nas* protiv *Drugih*, kada favorizuju pristrasan i netolerantan, isključiv i isključujući stav, kada izbor, koji ovakva koncepcija predlaže, podrazumijeva ili negaciju drugog ili negaciju sebe. U eri globalizacije, nova koncepcija identiteta je neophodna i mora se nametnuti svima. Maluf je ilustruje ovako: *Da biste odlučno krenuli prema drugima, morati imati raširene ruke i podignutu glavu, a ruke možete imati raširene samo ako imate visoko podignutu glavu.*¹⁹

U drugom poglavlju Maluf postavlja suštinsko pitanje: *Zašto je hrišćanski Zapad koji ima dugu tradiciju netolerancije, koji je oduvijek imao poteškoća u koegzistenciji sa Drugim, uspio da stvori društva koja poštuju slobodu izražavanja, dok se muslimanski svijet, koji je dugo praktikovao suživot, sada pojavljuje kao tvrđava fanatizma ?*²⁰

Ovakva preispitivanja autoru omogućavaju da se pozabavi pojmom uticaja, tako da nastavlja svoju analizu kojom potvrđuje da sve dok je pretjeran uticaj religije na ljude, umanjuje se i čak minimizira uticaj ljudi na religiju. *Ovi uticaji su zapravo u recipročnoj vezi, te je stoga neprikladno, čak i rizično negirati jedan aspekt ove dijalektike. Baš kao što se islam ne može smatrati faktorom nepokretnosti, ni hrišćanstvo nije bilo lokomotiva zapadne civilizacije : ono se prilagodilo.* ²¹

Amin Maluf sanja o „ [...] svijetu u kome bi potreba za duhovnošću bila odvojena od potrebe za pripadanjem. [...] Odvajanje Crkve od države više nije dovoljno; isto tako važno bilo bi odvajanje religije od identiteta.”²²

Jedna od pripadnosti za koju smatra da nas najviše određuje jeste jezik, a njegova je prednost, za razliku od religije, što nije isključiv, a svakom ljudskom biću je potreban identitetski jezik. „Razdvajanje lingvistike od identiteta ne čini mi se ni mogućim ni korisnim” [...] jezik je „stožer kulturnog identiteta», a «jezička raznolikost stožer svih različitosti.”²³

Naizgled paradoksalno, poslije svih minucioznih analiza i argumentacije, Amin Maluf svom djelu ne priželjkuje nove generacije čitalaca: *Ovoj knjizi, koja nije ni zabavno ni književno štivo, poželjeću da je [...] moj unuk, kada postane odrastao čovjek, otkrivši je slučajno jednog dana u porodičnoj biblioteci, prelista, malo pregleda, pa je odmah potom vrati na prašnjavo mjesto odakle je uzeo, sležući ramenima i začuđen što su se, u dedovo doba, ljudi još uvijek bavili ovim stvarima.*²⁴

Zaključak

Umjetnost i kultura u cjelini imaju sposobnost da okupljaju i ujedinjuju ljude. Poznato je i da je umjetnost oduvijek bila snažno sredstvo osude i glas otpora protiv nepravdi, progona, zločina. Današnji svijet, a posebno Evropa, suočava se sa migracionom krizom ogromnih razmjera. Nameću se razmišljanja i pitanja kolika je snaga umjetničkog glasa, pokreta, pera, kičice, kompjuterske tastature, kamere, performansa?

Armando Njiši²⁵ smatra da je migracija [...] „najmoćniji i najinteresantniji planetarni fenomen u okviru našeg ljudskog roda i označava našu pripadnost svjetskom istorijskom vremenu”²⁶ dok Elen Siksus kroz umjetničke interpretacije, u predstavljanju novog projekta Théâtre du Soleil²⁷ iznosi dokaz perpetuuma fenomena migracija:

*Na početku naših sjećanja bio je Rat. U Ilijadi je to ispričano. Poslije rata: Odiseja. Oni koji se nijesu vratili kući, ni živi ni mrtvi, lutaju dugo po zemlji. Danas novi ratovi bacaju stotine hiljada, milione novih izgnanika na našu planetu, fragmente izmještenih svjetova, drhtave djeliće opustošenih zemalja čiji nazivi više ne znače zavičajno sklonište već ruševine ili zatvore: Avganistan, Iran, Irak, Kurdistan..., lista zatrovanih zemalja svake godine se povećava. Ali kako da ispričamo ove bezbrojne odiseje?*²⁸

Proučavali smo i donekle upoređivali pojedina značajna umjetnička djela koja iznose i interpretiraju iskustvo prinudnih migracija–egzila u različitim istorijskim periodima i okolnostima. Analizirali smo i promišljali važnost empatije, tolerancije, prirodnosti i neumitnosti multikulturalizma, borbe protiv ksenofobije u lekcijama Amina Malufa o zajedničkom identitetu u pripadnosti čovječanstvu.

I pored izraženih negativnih stavova i često suštinski nedovoljnog prihvatanja migranata u današnjem vremenu, i pored opskurne realnosti, smatramo da umjetnost mora i dalje tražiti i nalaziti angažovane forme i puteve kojima će uticati na promjene negativnih stavova i predrasuda.

Uprkos preprekama, umjetnički glasovi moraju se i dalje čuti, odjekivati i pričati sve te *bezbrojne odiseje*, jer je „umjetnost najkraći put od čovjeka do čovjeka”.²⁹

NOTES-NAPOMENE:

¹ Dragan Žunić, “Usudi i izbori seoba”, u *Umetnost i kontekst 3: Migracije*, Zbornik radova sa međunarodnih naučnih skupova, SANU Ogranak Niš, Niš, 2019, p. 16.

² To je proces koji uključuje preuzimanje i prihvaćanje kulturnih i društvenih obrazaca, obilježja i osobina drugoga društva, to su pojave koje nastaju kada u izravan i kontinuiran dodir stupaju društvene skupine podrijetlom iz različitih civilizacija i kultura i kada dolazi do kulturnog stapanja u etno-sociološkom smislu. Zbiva se u slučajevima imigracije, kada novopridošle skupine prihvaćaju kulturu ili dijelove kulture starosjedilaca, ili u slučajevima kulturnog oponašanja, kada jedno društvo preuzima kulturna obilježja od drugoga. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 2.11.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/akulturacija>

³ Dragan Žunić, “Usudi i izbori seoba”, u *Umetnost i kontekst 3: Migracije*, Zbornik radova sa međunarodnih naučnih skupova, SANU Ogranak Niš, Niš, 2019, p. 17.

⁴ Michel Espagne, Michael Werner (dir.), *Transferts: Les relations interculturelles dans l'espace franco-allemand (XVIIIe-XIXe siècles)*, Éditions Recherche sur les Civilisations, Paris, 1988, p. 301.

⁵ Klod Frontizi (uredn.), *Nova istorija umetnosti*, Larousse, Mono Manana, Beograd, 2005, p. 9.

⁶ 1835. u svojim osamdesetim godinama, uz pomoć dvije nećake, objavljuje memoare u tri toma pod nazivom *Uspomene (Souvenirs)*.

⁷ Élisabeth-L. Vigée-Le Brun, *Souvenirs*, Édition des Femmes Antoinette Fouque, Paris, 2005, p. 81.

⁸ Slika 1. <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=12624816/>

⁹ <https://www.movingpeople.nu/over-het-project/>

¹⁰ *DisemiNacija*, termin koji je lansirao Žak Derida u “La Dissémination”, *Critique* n°261-262, Paris, 1969.

¹¹ Jacques Derrida, *L'Autre Cap*, Minuit, Paris, 1991, p. 32.

¹² <https://www.movingpeople.nu/over-het-project/> (Prevod J. Nikčević).

¹³ Slika 2. <https://www.movingpeople.nu/over-het-project/>

¹⁴ Aleksandar Hemon, “Budućnost egzila”, u *Sarajevske sveske*, br 45-46, Sarajevo, 2014, p. 12.

¹⁵ *L'humanité, tout en étant multiple, est d'abord une. /Čovječanstvo je, iako višestruko, prije svega Jedno.*

Amin Maalouf, *Les Identités meurtrières*, Le Livre de poche, 2001, [Grasset & Fasquelle, 1998], p. 125.

¹⁶ Amin Maluf, *Porijeklo*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2021, p. 19.

¹⁷ Circé Krouch-Guilhem, “Les Identités meurtrières d'Amin Maalouf : La dénonciation de la *conception tribaliste de l'identité*”, [archive], sur laplumefrancophone.wordpress.com.

¹⁸ Elizabeta Šeleva, “Kreativna hermeneutika izgnanstva – Mahmud Darviš”, u *Sarajevske sveske*, br 45-46, Sarajevo, 2014, p. 303.

---

¹⁹ Amin Maalouf, *Les Identités meurtrières*, Le Livre de poche, 2001, [Grasset & Fasquelle, 1998], p. 70. (Prevodi navoda J. Nikčević)

²⁰ Amin Maalouf, *Les Identités meurtrières*, Le Livre de poche, 2001, p. 106.

²¹ Amin Maalouf, *Les Identités meurtrières*, Le Livre de poche, 2001., 110.

²² Amin Maalouf, *Les Identités meurtrières*, Le Livre de poche, 2001., 114.

²³ Amin Maalouf, *Les Identités meurtrières*, Le Livre de poche, 2001., 153.

²⁴ Amin Maalouf, *Les Identités meurtrières*, Le Livre de poche, 2001., 189.

²⁵ *Armando Njishi* (Armando Gnisci), jedan od prvih teoretičara italijanske književnosti migracije.

²⁶ Biljana Rajčinova-Nikolova, "Egzilot na Makedoncite od Egejskiot del na Makedonija / Egejcite kako trajna trauma i imagologijata na granicata (preku prizma na deloto Egejci od Kica Bardžieva-Kolbe", u *Umetnost i kontekst 3: Migracije*, Zbornik radova sa međunarodnih naučnih skupova, SANU Ogranak Niš, Niš, 2019, p. 86. (referira na Gnisci, 2005/6: 55).

²⁷ Hélène Cixous, *Le dernier caravansérail (Odyssees)*, Théâtre du Soleil à la Cartoucherie de Vincennes, mise en scène Ariane Mnouchkine, joué depuis 2003. Création collective, musique de **Jean-Jacques Lemêtre**, décor de **Guy-Claude François**, peintures de **Didier Martin**, teintures d'Ysabel **de Maisonneuve**, costumes de **Nathalie Thomas** et **Marie-Hélène Bouvet**. En coproduction avec la Ruhrtriennale.

²⁸ Pascale Goetschel, "Le dernier caravansérail, Odyssees", in *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, No. 80, Numéro spécial: Propagande et communication politique dans les démocraties européennes (1945-2003), Éd. Sciences Po University Press, 2003, p. 141. (Prevod navoda J. Nikčević)

²⁹ Andre Malro (André Malraux), citation: *L'Art, c'est le plus court chemin de l'homme à l'homme*. https://www.lepetitjournal.net/82-tarn-et-garonne/2022/07/21/lart-est-le-plus-court-chemin-de-lhomme-a-lhomme/#google_vignette

REFERENCES:

- Derrida Jacques, *L'Autre Cap*, Minuit, Paris, 1991.
- Derrida Jacques, "La Dissémination", *Critique*, n°261-262, Paris, 1969.
- Espagne Michel, Werner Michael (dir.), *Transferts: Les relations interculturelles dans l'espace franco-allemand (XVIIIe-XIXe siècles)*, Éditions Recherche sur les Civilisations, Paris, 1988.
- Frontizi Klod (uredn.), *Nova istorija umetnosti, Larousse, Mono Manana*, Beograd, 2005.
- Goetschel Pascale, "Le dernier caravansérail, Odyssees", in *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, No. 80, Numéro spécial: *Propagande et communication politique dans les démocraties européennes (1945-2003)*, Éd. Sciences Po University Press, 2003.
- Hemon Aleksandar, *Budućnost egzila, Sarajevske sveske*, br. 45-46, Sarajevo, 2014, pp. 11-17.
- Maalouf Amin, *Les Identités meurtrières*, Le Livre de poche, 2001, [Grasset & Fasquelle, 1998].
- Maluf Amin, *Porijeklo*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2021.
- Rajčinova-Nikolova Biljana, "Egzilot na Makedoncite od Egejskiot del na Makedonija / Egejcite kako trajna trauma i imagologijata na granicata (preku prizma na deloto Egejci od Kica Bardžieva-Kolbe", u *Umetnost i kontekst 3: Migracije, Zbornik radova sa međunarodnih naučnih skupova*, SANU Ogranak Niš, Niš, 2019, pp. 85-97.

- Šeleva Elizabeta, *Kreativna hermeneutika izgnanstva – Mahmud Darviš, Sarajevske sveske*, br 45-46, Sarajevo, 2014, pp. 301–307.
- Vigée-Le Brun Élisabeth-Louise, *Souvenirs*, Édition des Femmes Antoinette Fouque, Paris, 2005.
- Žunić Dragan, “Usudi i izbori seoba”, u *Umetnost i kontekst 3: Migracije, Zbornik radova sa međunarodnih naučnih skupova*, SANU Ogranak Niš, Niš, 2019, pp. 15–21.

Web sadržaj

- Krouch-Guilhem Circé, *Les Identités meurtrières d’Amin Maalouf: La dénonciation de la conception tribaliste de l’identité*, (postavljeno 11. 02. 2007), <https://laplume francophone.wordpress.com>. (pristupljeno 20. 09. 2024)
- <https://www.enciklopedija.hr/clanak/akulturacija>, (pristupljeno 2. 11. 2024)
- <https://www.movingpeople.nu/over-het-project/>. (pristupljeno 5. 04. 2024)
- https://www.lepetitjournal.net/82-tarn-et-garonne/2022/07/21/lart-est-le-plus-court-chemin-de-lhomme-a-lhomme/#google_vignette, (pristupljeno 10. 04. 2024)
- <https://www.theatre-du-soleil.fr/fr/notre-theatre/les-spectacles/le-dernier-caravanseraile-2003-177>, (pristupljeno 2. 11. 2024)
-